

УДК 378.016:81'243]:005.342](477)(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-2-47>

Ольга ПОСУДІЄВСЬКА,
orcid.org/0000-0002-5049-2192

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
(Дніпро, Україна) anlang@ukr.net*

Олександра БУДІЛОВА,
orcid.org/0000-0002-5143-1375

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
(Дніпро, Україна) sasha.budilova@gmail.com*

ПІДХІД CLIL (ПРЕДМЕТНО-МОВНОГО ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ) ДО ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ: ОЦІНКИ ЗАРУБІЖНИХ ФАХІВЦІВ

У статті представлений огляд оцінок, наданих у роботах сучасних зарубіжних дослідників підходу CLIL (предметно-мовного інтегрованого навчання), який став офіційним у викладанні іноземної мови в Європейському Союзі та набуває дедалі більшої популярності в українських навчальних закладах. Висвітлюються переваги та недоліки CLIL з точки зору фахівців сьогодення.

На підставі проаналізованих робіт, в яких розглядаються принципи та особливості застосування підходу у викладанні курсу іноземної мови, автори статті підкреслюють важливість подвійно-орієнтованого спрямування CLIL на навчання студентів лінгвістичному та фаховому контенту, що надає унікальну можливість одночасного засвоєння знань з мови та дисципліни. У роботі зазначено, що завдяки інтегративному шляху викладання іноземної мови формується взаємозв'язок між вивченням мовного матеріалу та його використанням у розв'язанні реальних професійних ситуацій, що підвищує мотивацію студентів до занять, на протипагу ознайомленню з контекстуально ізольованими мовними зразками.

Окрім переваг CLIL, у статті також висвітлюються недоліки підходу. Показано один з основних недоліків – необхідність поєднання мовного та фахового матеріалу, одночасного урахування потреб студентів та вимог навчальної програми дисципліни, що значно підвищує часовий ресурс, який буде витрачено на підготовку до занять. У роботі виокремлені інші недоліки CLIL – неможливість встановлення єдиного критерію екзаменаційного оцінювання через перевагу мовного або фахового аспекту, зниження швидкості опанування знаннями з фахових дисциплін при їх викладанні іноземною мовою, спрощення переліку лексико-граматичних тем через особливості лінгвістичної побудови фахового дискурсу, нерівномірне співвідношення мовного та фахового матеріалу, труднощі організації колегіальної співпраці викладачів фахових та мовних дисциплін для створення спільної навчальної програми курсу іноземної мови згідно з принципами CLIL.

Розглянуто рекомендації дослідників щодо подолання недоліків підходу – здійснення керівниками навчальних закладів координації діалогу між спеціалістами з мовних та фахових дисциплін та виконання обов'язків щодо забезпечення викладачів навчальними ресурсами, організація курсів з підготовки педагогів до використання CLIL у навчальному процесі.

***Ключові слова:** підхід CLIL, інтеграція мовного та фахового контенту, одночасне вивчення іноземної мови та фахової дисципліни, колегіальна співпраця.*

Olha POSUDIJEVSKA,
orcid.org/0000-0002-5049-2192

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of English Language for Non-Philological Specialities
Oles Honchar Dnipro National University
(Dnipro, Ukraine) anlang@ukr.net*

Oleksandra BUDILOVA,
orcid.org/0000-0002-5143-1375

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of English Philology
Oles Honchar Dnipro National University
(Dnipro, Ukraine) sasha.budilova@gmail.com*

THE CLIL APPROACH (CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING) TO FOREIGN LANGUAGE TEACHING: EVALUATIONS OF FOREIGN EDUCATORS

The article reviews evaluations given in the modern foreign studies to the CLIL approach (Content and Language Integrated Learning), which is officially used in foreign language teaching in the European Union and is gaining

popularity in Ukrainian educational institutions. The authors highlight the advantages and disadvantages of CLIL from the point of view of present-day specialists.

Based on the analyzed works covering the principles and peculiarities of CLIL implementation into foreign language teaching, the study highlights the importance of CLIL's «dual-focused» nature for teaching linguistic and subject content to students, which provides the unique possibility of simultaneous learning of the language and discipline. The work mentions that the integrated way of foreign language teaching forms a link between learning language content and its usage in real-life problem solving. This enhances the students' motivation for studying, as opposed to learning contextually isolated language samples.

Apart from the advantages of CLIL, the article highlights the disadvantages of this approach. The work indicates one of the main drawbacks – the necessity to combine language and subject material, along with simultaneous consideration of students' needs and curriculum requirements, which greatly increases the time spent on preparation for the lessons. The authors specify other disadvantages of CLIL: it is quite challenging to elaborate the sole criterion for exam assessment due to the priority of language or subject aspect, decrease in the speed of gaining knowledge in the subject, narrowing of the range of vocabulary and grammar topics due to the linguistic structure of the professional discourse, unequal subject-and-language material correlation, difficulties in arranging collaboration between subject and language teachers to create a joint curriculum for foreign language instruction according to CLIL principles.

The study considers the researchers' recommendations for overcoming CLIL disadvantages: it is crucial to ensure that the administrators of educational institutions coordinate interaction between language and subject specialists, take the responsibility for providing educational resources, as well as organize preparation courses to help instructors implement CLIL into the teaching process.

Key words: the CLIL approach, integration of language and subject content, simultaneous learning of foreign language and major subject, collaboration.

Постановка проблеми. На початку XXI століття у середніх та вищих навчальних закладах Європейського Союзу спостерігається тенденція до інтенсивного використання підходу CLIL у викладанні фахових дисциплін (Content and Language Integrated Learning, укр. – предметно-мовне інтегроване навчання). Цей «інноваційний» та «мотиваційний» засіб для «інтернаціоналізації мультилінгвізму» все більше привертає до себе увагу міністерств освіти різних країн (Hussain, 2022: 397). Він став одним з основних сучасних підходів, що застосовуються у викладанні курсу іноземної мови професійного спрямування.

Аналіз досліджень. Як справедливо стверджують дослідники, CLIL має спільні риси з комунікативним методом викладання іноземної мови та з методами, заснованими на вивченні контенту або на виконанні завдань (Content-Based Language Learning, Task-Based Language Learning) (Kováčiková, 2020: 7-8). Проте, на відміну від них, цей підхід є ніби «дворівневим» (Awan, Sipra, 2018: 124), а мета викладання іноземної мови – подвійною. Під час занять із залученням підходу CLIL мова стає засобом навчання спеціалізованому контенту, тому особлива увага приділяється не лише аналізу лінгвістичних явищ, але й вивченню фахового матеріалу, що, у свою чергу, впливає на розвиток мовних навичок (Hussain, 2022: 387). Викладачі «передають зміст свого предмету тією іноземною мовою, яка була задокументована» в навчальному плані дисципліни, а студенти вивчають предмет, коли «говорять мовою CLIL» (Auriemma, 2016: 4). Таким чином, студенти одночасно вивчають «як мову, так і контент», і роль обох компонентів є «однаково важливою» (Hussain, 2022: 389). Подвійний

акцент на розвитку фахового знання та здатності до ефективного спілкування іноземною мовою призводить до «планової педагогічної інтеграції контекстуалізованого контенту з розвитком комунікативних та когнітивних навичок» (Awan, Sipra, 2018: 125), що відокремлює CLIL від традиційних методів викладання іноземної мови. Завдяки такому міжпредметному інтегруванню відбувається встановлення та укріплення взаємозв'язків між різними мовами та культурами, у студентів розширюється світогляд, формується відчуття толерантності до представників інших культур, що є однією з головних переваг CLIL.

Як бачимо, використання підходу CLIL відкриває шлях для унікальної міждисциплінарної інтеграції мовного та фахового матеріалу. Саме вона, на думку Е. Ковачікової, відкриває для студентів на початку XXI століття нові можливості «підвищення комунікативної компетенції у рамках вивчення негуманітарних дисциплін» (Kováčiková, 2020: xi). В епоху «інтегрованого світу» студенти швидко отримують «практичний досвід роботи з інтегрованою інформацією та комунікаційними технологіями», що мотивує їх до використання на практиці знань, отриманих в навчальних закладах (Kováčiková, 2020: 14). Міждисциплінарне навчання як раз надає можливість використовувати знання, отримані в одному контексті (професійному), як базу для оволодіння новою інформацією з іншого контексту (лінгвістичного). Саме тому дослідниця пропонує інтегративний шлях модернізації методики викладання іноземної мови, що дозволить студентам розвинути максимальну автономію та креативність у засвоєнні нових знань, здатність до критичного мислення, аналізу даних з «інформаційних пото-

ків» та швидкого пристосування до змін навколишнього середовища – навички, важливість яких неможливо переоцінити при розв'язанні проблем реального професійного життя (Kováčiková, 2020: с. xi). Однією з найголовніших переваг CLIL як раз стає вибір мовного матеріалу не з побутового або соціокультурного контексту, а з фахових дисциплін, що підвищує мотивацію студентів до вивчення іноземної мови, адже завдяки «міждисциплінарному проекту» студенти «можуть бачити використання на практиці» тих знань, які вони вивчають (Kováčiková, 2020: 14-15). Завдяки такій «модернізованій» методиці мовний простір ніби перетинається та взаємопов'язується з реальним світом, спонукаючи студентів до надбання знань, «насамперед через розвиток навичок та здібностей, необхідних для розв'язання життєвих ситуацій» (Kováčiková, 2020: с. 1). Таким чином, у студентів розвивається самостійне критичне мислення, вміння осмислювати інформацію (Kováčiková, 2020: 2).

Важко не погодитися з Е. Ковачіковою, що коли фаховий та мовний матеріал «вивчаються у взаємозв'язку», мова стає не тільки метою, але й «природним інструментом» для навчання (Kováčiková, 2020: 15). Все це сприяє подоланню труднощів із встановленням міжпредметних зв'язків, які часто виникають у студентів при використанні інших методів викладання іноземної мови, адже саме CLIL «створює синтез між фаховим та мовним контентом, між предметами...та формує базу для безперервної освіти» (Kováčiková, 2020: 15). У свою чергу, в студентів розвиваються міжкультурне взаєморозуміння та комунікативні навички, поліпшується мовна компетенція, посилюються мультилінгвальні інтереси, підвищується впевненість у знаннях з мови та фахових дисциплін.

Дослідниця підтримує твердження про те, що CLIL не можна віднести до інноваційних методів навчання, адже, як відомо, ще за часів середньовіччя в європейських вишах фахові предмети викладалися латиною. І навіть зараз у багатьох країнах з великими спільнотами іммігрантів навчання студентів мовою, іншою за рідну, або за державну, не є рідкістю. А викладачі фахових дисциплін навіть не звертають увагу на «непрямий» розвиток комунікативних навичок, який відбувається на заняттях (Kováčiková, 2020: 6).

Інші вчені, навпаки, акцентують методичну новизну CLIL. Для них це – «інноваційний метод, що з'явився в освітньому процесі сучасної епохи», коли метою навчання є «не фаховий контент, або мовний матеріал», а скоріше – «сплав

обох» (Awan, Sipra, 2018: 124). Завдяки цьому «зберігаються ресурси і час», а також долається протиріччя, коли метою оволодіння лексико-граматичним матеріалом виявляється сама мова, а не контент (Awan, Sipra, 2018: 124).

Метою статті є аналіз існуючих зарубіжних оцінок підходу CLIL та окреслення перспектив його використання при викладанні іноземної мови студентам нефілологічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, на заняттях, спрямованих тільки на вивчення іноземної мови, в студентів часто виникає «відчуття жаху від вивчення граматики, синтаксису, фонології... заради них самих» (Awan, Sipra, 2018: 125). Тому вивчення контекстуально ізольованих мовних зразків значно зменшує їх мотивацію до навчання. Проте, коли мова виступає засобом вивчення змісту, це відчуття зникає, оскільки усі завдання прив'язані до «ситуаційного контексту». Студенти ніби «занурюються» у процес вивчення фахового матеріалу або у розв'язання «життєвих ситуацій», запропонованих викладачем (Awan, Sipra, 2018: 126).

Отже, вивчення формальних характеристик мовного дискурсу на основі фахового контенту дозволяє «зберігати та підвищувати» мотивацію студентів до вивчення іноземної мови (Awan, Sipra, 2018: 129), адже студенти «будуть змушені звертати увагу на форму, щоб зрозуміти зміст спеціалізованого матеріалу» (Awan, Sipra, 2018: 129; Hussain, 2022: 388). Оскільки акцент на пасивному вивченні контенту не надає можливостей для «реальної комунікації» (*genuine communication*), дослідники справедливо рекомендують вводити у заняття CLIL різні види вправ на розвиток усного мовлення (Hussain, 2022: 388).

Спрямованість CLIL-занять на розвиток навичок усного мовлення дозволяє підвищувати інтенсивність соціальної взаємодії в класі. Як показують дослідники, у таких випадках під час виконання завдань постійно виникатимуть діалогічні зв'язки «студент-викладач» та «студент-студент», завдяки яким «відтворюється природний процес спілкування» (Awan, Sipra, 2018: 128). Для стимуляції процесу «автентичної комунікації» фахівці рекомендують викладачу не лише навчати студентів спеціалізованому контенту та постійно створювати для них «життєві ситуації», але й одночасно «робити виправлення дуже тактовно», щоб не зменшити мотивацію до навчання (Awan, Sipra, 2018: 128).

Слід відмітити, що CLIL все ж має недоліки – в першу чергу, для викладачів. Як справедливо зазначає один з провідних аргентинських CLIL

експертів Даріо Луїс Банегас, викладачі, які ніколи не об'єднували лінгвістичний та фаховий матеріал у межах одного заняття, іноді просто «не знають, що робити» (Banegas, 2012: 47). Вони мають запропонувати такий контент заняття, який міг би використовуватися для досягнення подвійної мети CLIL – вивчення мовних структур та спеціалізованого матеріалу. Оскільки планування контенту кожного уроку відбувається з урахуванням потреб студентів та навчальних програм зі спеціалізованих предметів, використання наявних підручників з вивчення фахової дисципліни іноземною мовою суттєво ускладнюється. Тому викладачі постійно відчуватимуть нестачу або відсутність навчальних матеріалів та ресурсів для проведення занять, що призводить до значного збільшення часу на підготовку до уроків (Kováčiková, 2020: 18; Banegas, 2012: 48; Kondal, Bairi, 2017; Montse, 2013). До недоліків CLIL дослідники також відносять значне уповільнення процесу оволодіння знаннями з предмету при його викладанні іноземною мовою, у порівнянні з темпом вивчення тієї ж дисципліни рідною мовою (Awan, Sipra, 2018: 130). При чому, від викладача очікується постійна допомога студентам, щоб забезпечити «занурення» в атмосферу заняття, згідно з принципами CLIL.

Деякі автори відзначають відсутність єдиних критеріїв екзаменаційного оцінювання, адже в багатьох випадках при проведенні іспитів акцентується важливість знання саме фахового контенту, а результатам вивчення мовного матеріалу не приділяється достатньо уваги (Banegas, 2012: 48). У будь-якому випадку сам обсяг мовних одиниць, що перевіряються, буде невеликим через специфіку лінгвістичної побудови фахового дискурсу деяких дисциплін (Calvino, 2011; Montse, 2013). Оскільки академічний контент стає джерелом мовного матеріалу, перелік лінгвістичних тем буде спрощеним. Увага викладача та студентів здебільшого буде акцентуватися на вивченні академічного вокабуляру та граматичних структур, що використовуються для пояснення, обговорення, визначення, підведення підсумків. Дослідники підкреслюють, що розвиток навичок міжособистісної комунікації буде проходити дуже повільно, або стане неможливим, якщо іноземна мова вивчатиметься лише як засіб засвоєння фахового матеріалу (Calvino, 2011; Kondal, Bairi, 2017). Необхідність постійного урахування потреб студентів або вимог, представлених у навчальних програмах дисциплін, значно звузить можливості викладача у виборі мовного матеріалу (Kondal, Bairi, 2017).

Ще одним недоліком, на думку вчених, є необхідність постійно знаходити баланс у вивченні фахо-

вого та мовного матеріалу. Адже, як виявляється, в програмах курсів іноземної мови, які базуються на принципах CLIL, один з аспектів завжди відіграє більш важливу роль, залежно від побудови загального навчального плану закладу освіти (Awan, Sipra, 2018: 129). Так, при акцентуванні значення спеціалізованого контенту, викладачі-філологи відчувають нестачу знань із фахових дисциплін (Calvino, 2011; Tenant, 2020), а при проведенні занять викладачами спеціалізованих предметів, у яких рівень володіння іноземною мовою часто нижчий за рекомендований B2, вивчення мовного контенту дуже часто нівелюється до «непотрібного перекладу» (unnecessary translation) (Banegas, 2012: 47). Студенти також можуть відчувати проблеми із розумінням іноземного фахового дискурсу. Тому методисти CLIL рекомендують виділяти додаткові часи в навчальному плані студентів для уроків із загального курсу іноземної мови (Banegas, 2012: 47).

Як показують дослідники, у багатьох випадках спроби представників навчальних закладів організувати спільну колегіальну співпрацю для підготовки навчальної програми дисципліни, згідно з принципами CLIL, зазнають значних труднощів через акцентовану самовизначеність викладачів як мовників або спеціалістів негуманітарного профілю. Основною причиною недостатнього бажання вести взаємний діалог є занепокоєння сторін, що роль однієї з них «буде перехоплено або мінімізовано» (Awan, Sipra, 2018: 130). Все це уповільнює реалізацію пропозицій деяких дослідників щодо можливості створення «навчальних спільнот» та запровадження «колективного підходу» до організації процесу одночасного навчання іноземній мові та фаховому предмету (Awan, Sipra, 2018: 130). А втілення базових принципів CLIL – «викладання в команді» (team teaching) та повної інтеграції мовного та фахового матеріалу – на практиці виявляється неможливим, що фактично стає недоліком методу (Banegas, 2012: 47).

Незважаючи на видимі недоліки CLIL, провідні західні дослідники наголошують на перспективності впровадження цього підходу в процес викладання іноземної мови на рівні початкової, середньої та вищої школи. При чому, як показує С. Ауріємма, учні молодших класів набагато швидше та легше вчаться за принципами CLIL (наприклад, поповнюють свій словниковий запас), ніж підлітки та дорослі (Auremma, 2016: 4). У будь-якому випадку методист рекомендує викладачу починати навчальний процес з пояснення загальнонаукових лексичних одиниць, а згодом переходити до більш спеціалізованої термінології (Auremma, 2016: 4).

Даріо Луїс Банегас наполягає на проведенні курсів підготовки викладачів для використання теоретичних та практичних аспектів CLIL у навчальному процесі до початку професійної діяльності та безпосередньо під час роботи у закладі освіти (Banegas, 2012: 47). Як показує дослідник, важко переоцінити необхідність правильного використання «методів...дидактичного переходу між фаховим та мовним дискурсами» (Banegas, 2012: 51-52). Проте інші вчені зазначають, що спроби впровадження курсу з методики CLIL у навчальні програми деяких австрійських педагогічних вузів не були вдалим, адже на курс не було відведено достатньої кількості годин та до навчання не допускалися учасники з інших країн (Asomoza, 2015: 122; Guces, 2019: 10–14; Kondal, Bairi, 2017; Montse, 2013).

Може, саме тому Даріо Луїс Банегас нарешті доходить висновку про те, що роль координаторів процесу впровадження CLIL у навчальний план дисципліни мають узяти на себе керівники закладів освіти. Вони також повинні виступити посередниками між викладачами-мовниками та спеціалістами з фахових предметів для організації колегіальної співпраці та «викладання в команді», оскільки викладачі не отримували підготовку до використання таких форм діяльності під час навчання у педагогічних закладах (Banegas, 2012: 48). Дослідник також підкреслює, що керівникам необхідно взяти на себе відповідальність за забезпечення викладачів матеріалами і ресурсами для інтегрування фахового

та мовного контенту, а також допомагати із подоланням труднощів, які можуть виникнути під час «викладання в команді» (Banegas, 2012: 49).

Вчений пропонує координаторам CLIL організувати роботу викладачів у рамках «спільного практичного дослідження» (collaborative action research), що буде найкращим варіантом для стимулювання професійного росту, розробки нових методичних матеріалів, аналізу недоліків, що можуть виникати у викладанні (Banegas, 2012: 51). Адже, як показують західні фахівці, тільки «тісна співпраця» викладачів іноземної мови та спеціалізованих дисциплін надасть можливість створити нову навчальну програму курсу іноземної мови, «орієнтовану на результат» – надбання нових знань з «фахового предмету, мови та значення», та зробити заняття «цікавими, інноваційними...та захоплюючими» (Awan, Sipra, 2018: 127, 130).

Висновки. На сучасному етапі розвитку суспільства знання іноземних мов набуває великої важливості, адже воно відкриває можливості міжнародного співробітництва та неформального спілкування з представниками певної професійної галузі з усього світу. Вивчення іноземних мов із залученням предметно-мовного навчання має потенціал до того, щоб зробити заняття корисними та інформативними для студентів, які обрали певну нефілологічну спеціальність, а також до того, щоб іноземна мова стала ефективним інструментом для високоякісної комунікації майбутніх фахівців у обраній галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Asomoza A. Students' perceptions of the impact of CLIL in a Mexican BA program. *Profile*. Vol. 17, n. 2. Bogotá, Colombia, 2015. P. 111–124.
2. Auriemma S. The Clil Unit for chemistry teachers. 2016, 26 p. URL: https://www.academia.edu/33589260/THE_CLIL_UNIT_FOR_CHEMISTRY_TEACHERS
3. Awan M., Sipra M. CLIL: Content based Instructional Approach to Second Language Pedagogy. *Arab World English Journal*. 2018. Vol. 9, n. 1. P. 121-133. URL: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol9no1.9>
4. Banegas D. CLIL teacher development: Challenges and experiences. *Latin American Journal of Content and Language Integrated Learning*. 2012. Vol. 9, n. 1. P. 46–56. URL: <https://doi.org/10.5294/laclil.2012.5.1.4>.
5. Calvino M. Content and language integrated learning. Eumed net, 2011. URL: <https://www.eumed.net/rev/tlatemoani/09/mamc.html>
6. Guces V. CLIL: The advantages and disadvantages of implementation in the Croatian environment. Zagreb, 2019. P. 1–25. URL: https://repozitorij.ufzg.unizg.hr/islandora/object/ufzg%253A1471/datastream/PDF/view&ved=2ahUKEwj0me m7wqz4AhVpxosKHUBpBHgQFnoECB4QAQ&usq=AOvVaw1jM5AE5_8AVdSpbiBBLoN
7. Hussain S. Content and Language Integrated Learning (CLIL) in ELT as a Link between Language Learning and Content Development. *Arab World English Journal*. 2022. Vol. 13, n. 2. P. 386–400. URL: <https://osf.io/preprints/socarxiv/58kwm/>
8. Kondal V., Bairi S. Benefits and challenges of content and language integrated learning. *The ELT Practitioner*. 2017. Vol. IV, n. II. URL: <https://sites.google.com/site/theeltpractitioner/archive/volume-iv-number-ii/1-benefits-and-challenges-of-content-and-language-integrated-learning-kondal-bairi>
9. Kováčiková E. English for Specific Purposes in Higher Education through Content and Language Integrated Learning. Cambridge Scholars Publishing, 2020. 129 p.
10. Montse I. CLIL 1: What is it? Advantages and Drawbacks. Slideshare.net, 2013. URL: <https://www.slideshare.net/mirun/clil-methodology>
11. Tenant A. CLIL – tips 1. Some advantages and disadvantages of teaching CLIL. One stop English, 2020. URL: <https://www.onestopenglish.com/clil/clil-tips-1/144594.article>

REFERENCES

1. Asomoza A. Students' perceptions of the impact of CLIL in a Mexican BA program. *Profile*. Vol. 17, n. 2. Bogotá, Colombia, 2015. P. 111–124.
2. Auriemma S. The Clil Unit for chemistry teachers. 2016, 26 p. URL: https://www.academia.edu/33589260/THE_CLIL_UNIT_FOR_CHEMISTRY_TEACHERS
3. Awan M., Sipra M. CLIL: Content based Instructional Approach to Second Language Pedagogy. *Arab World English Journal*. 2018. Vol. 9, n. 1. P. 121-133. URL: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol9no1.9>
4. Banegas D. CLIL teacher development: Challenges and experiences. *Latin American Journal of Content and Language Integrated Learning*. 2012. Vol. 9, n. 1. P. 46–56. URL: <https://doi.org/10.5294/laclil.2012.5.1.4>.
5. Calvino M. Content and language integrated learning. Eumed net, 2011. URL: <https://www.eumed.net/rev/tlatemoani/09/mamc.html>
6. Gucec V. CLIL: The advantages and disadvantages of implementation in the Croatian environment. Zagreb, 2019. P. 1–25. URL: https://repositorij.ufzg.unizg.hr/islandora/object/ufzg%253A1471/datastream/PDF/view&ved=2ahUKEwj0m7wqz4AhVpxosKHUBpBHgQFnoECB4QAQ&usq=AOvVaw1jM5AE5_8AVdSpbiBBLoN
7. Hussain S. Content and Language Integrated Learning (CLIL) in ELT as a Link between Language Learning and Content Development. *Arab World English Journal*. 2022. Vol. 13, n. 2. P. 386–400. URL: <https://osf.io/preprints/socarxiv/58kwm/>
8. Kondal V., Bairi S. Benefits and challenges of content and language integrated learning. *The ELT Practitioner*. 2017. Vol. IV, n. II. URL: <https://sites.google.com/site/theeltpractitioner/archive/volume-iv-number-ii/1-benefits-and-challenges-of-content-and-language-integrated-learning-kondal-bairi>
9. Kováčiková E. English for Specific Purposes in Higher Education through Content and Language Integrated Learning. Cambridge Scholars Publishing, 2020. 129 p.
10. Montse I. CLIL 1: What is it? Advantages and Drawbacks. Slideshare.net, 2013. URL: <https://www.slideshare.net/mirun/clil-methodology>
11. Tenant A. CLIL – tips 1. Some advantages and disadvantages of teaching CLIL. One stop English, 2020. URL: <https://www.onestopenglish.com/clil/clil-tips-1/144594.article>